

7. Filippi és Filemon levél, a Páli levelek gyűjteménye

munkalap

Filippi levél

Szerző:

A levél páli szerzőségét a mai kutatás már nem kérdőjelezi meg.

Keletkezés ideje, helye:

Pál a levelet fogságban írja (1,7.13.17). Hol lehetett fogságban Pál? A kutatók három lehetséges várossal számolnak: Róma, Cézárea, Efezus. Mindent figyelembe véve, Róma mellett szól a legtöbb érv. A fogság körülményei, a kegyes bánásmód (1,13k; 2,25; 4,10kk) jól összeegyeztethetők az ApCsel 28,30k-ben részletezett fogság-leírással. Ugyancsak a római fogság mellett szól a testőrség (1,13) és a császár udvarából való szolgálók, rabszolgák említése is (4,22). További érvek Róma mellett és így a kései keletkezés mellett: a Jeruzsálemben eljutatott adományról nem tesz említést a levél, az tehát már lezárult. A levél egy hosszabb fogságot feltételez, az ApCsel 28,30 szerint pedig Pál két évig volt fogságban Rómában. Tehát a levél Rómában íródott Kr.u. 60-ban.

A levél apropóját egy Filippiből érkezett adomány szolgáltatja, amit Epafroditosz visz el Pálnak (4,18) és ugyancsak ő lesz, akivel az apostol elküldi ezt a levelet, megköszönve az adományt (2,25.28) és egyben tanítva is a gyülekezetet.

Címzettek:

Filippi városát Kr.e. 356-ban alapította II. Filipposz makedón király. Kr.e. 42-ben kezdetét vette egy intenzív római betelepedés, ami 31 után (Octavianus győzelme Antonius felett) csak még inkább felerősödött. Filippi rövid időn belül katonai kolóniává vált, ahová ebből adódóan főképpen leszolgált veteránokat telepítettek le. A város fontos gazdasági tényező is volt, köszönhetően annak, hogy keresztülfutott rajta a Via Egnata. Filippi volt Európában az első gyülekezet, amit az apostol alapított Kr.u. 49-ben (vö. ApCsel 16,11k; Fil 4,15). A gyülekezet többségében pogányokból állt, amire az ApCsel 16,14 beszámolója mellett a gyülekezeti tagok jobbára görög nevei is utalnak. Ez persze nem zárja ki, hogy ne tartoztak volna a gyülekezethez zsidókeresztyének és korábban már a zsinagógához kötődő pogány istenfélők.

Tradíciók:

A levélben az egyik legkarakteresebb tradíció, a Krisztus himnusz (2,6-11), ami bizonyosan a Pál előtti időkből származik.

Ellenfelek:

Kik lehetnek az ellenfelek, ill. hányféle csoportot feltételezhetünk az ellenfelek mögött. A következő jelentősebb magyarázati modellek születtek:

- Egy csoport áll a tévtanítások háttérében, akik vagy zsidók, vagy zsidókeresztyén gnosztikusok lehettek, vagy esetleg zsidókeresztyén misszionáriusok, hasonlóak a 2Kor-ban szereplőkhöz.
- Pál két frontos harcot folytat, egyfelől zsidók ellen emeli fel a szavát (3,1-11; talán 16), másfelől hellenista libertinistákkal szemben (3,12kk).
- Három csoport támadja a gyülekezet egységességét: zsidók (3,2-11); libertinisták (3,12-15); gyülekezeten belüli ellenszegülők (3,17-21).

Amiben mindenki egyetért, az a 3,2-11 besorolása, ezen támadások háttérében zsidókeresztyén misszionáriusok állnak, akiket az apostol kutya'knak titulál, ami egy meglehetősen negatív jelzőnek számított ebben az időben.

Valószínűleg Pál ellenfelei egy csoport tagjai, mégpedig egy hellenista-zsidó csoporté (vö. 2Kor 12,21), akik zsidó elemeket és enthúzaszta elgondolásokat kapcsolnak egybe.

Teológiai tanítás:

Jézus önmaga megüresítése és az ebben megnyilvánuló engedelmessége úgy jelenik meg, mint a gyülekezetben megjelenő önzés és vita ellenképe. A 3,12-16-ban Pál etikai konzekvenciákat von le a korábbi érvelésből. Tanítását a keresztyén tökéletesség felől teszi világossá, amiben magát tökéletesnek (3,15), azaz pneumatikusnak tekinti (vö. 1Kor 2,6; 3,1). A 3,17-ben Pál ismételten a gyülekezet tagjait szólítja meg, de ez alkalommal is valószínűleg a 2-11 gondolatmenetéhez kapcsolódik.

Filemon levél

Szerző:

A levél páli szerzőségét ma már nem vitatják.

Keletkezés ideje, helye:

A Fil-hez való időbeli közelsége miatt a keletkezés körülményeinek vizsgálatánál az a meggyőződés vált uralkodóvá, hogy Pál ugyanazon fogság idején írja ezt a levelet is. Erre enged következtetni a munkatársak felsorolása (1.23.24); a fogság körülményei, melyek nem akadályozzák az apostolt missziós tevékenységében (10). Tehát a körülmények csakúgy, mint a levél írójának egyedülálló önmegjelölése (πρεσβύτερος) arra engednek következtetni, hogy ez is Rómában íródott, Kr. u. 61-ben.

Címzettek:

A levél Filemonnak íródott, akit Pál ἀδελφός – nak és συνεργός – nak szólít. Tárcímzetteként feltűnnek továbbá Appia, Arkhippos, valamint Filemon háza népe. A levél megírását Onézimosznak a visszaküldése teszi szükségessé keresztyén urához, Filemonhoz. Feltételezhető, hogy Filemon Kolossében él (vö. Kol 4,9: Onézimosz; Kol 4,17/Filem 2: Archippos). Tisztázásra szoruló kérdés, hogy vajon miért időzik Onézimosz Pálnál? Elképzelhető, hogy egy lopás miatt menekül el az urától (18), majd találkozik az apostollal és megtér (10). Van azonban egy olyan nézet is (P. Lampe), ami véleményünk szerint valószínűbbnek látszik, hogy Onézimosz nem egy szökött rabszolga lenne, hanem csupán egy a háztartásban történt konfliktus miatt kereste volna fel Pált, hogy szóljon az érdekében. Ez esetben Onézimosz egy olyan lehetőséget használt volna ki, amire számtalan példát találunk a korabeli dokumentumokban.

A levél felépítés:

A levél felépítésére erős hatást gyakoroltak a retorika szabályai. Ahogyan a korabeli retorikai művekben, úgy a levelünkben is a bevezetés egyben a címzettek jótetszésének elnyerését célozza. Ezt talán a legegységelműbben a 7 vers mutatja, ami captatio benevolentiae-ként jelenik meg, és vezeti be a levél tulajdonképpeni érvelését. A levél főrésze is számos retorikai finomságot mutat: a 9.10; 11.13; 11.14-ben a retorikából ismert érvelési fordulatokat látunk a páthoszét (érzelemre ható érvek), a logoszét (ételemre ható érvek) és az ethoszét (hasznosságot igazoló magyarázatok és tisztességre való apellálás).

Tradíciók:

Semmilyen tradíciót nem dolgoz fel.

Kortörténeti körülmények:

Kortörténeti szempontból a levél gazdag forrása a korabeli keresztyénség rabszolgaságához fűződő viszonyának. Ez az intézmény az ókorban széles körben elterjedt volt (25-50% volt rabszolga a népességnek). Bárki rabszolgává válhatott: vagy születése miatt, vagy hadifogoly voltából adódóan, vagy, mert elrabolták, de ugyancsak rabszolgává lettek a kitett gyermekek és arra is volt példa, hogy valaki önmagát adta el rabszolgának. Általában ez egy életfogytig tartó állapot volt. Mindazonáltal a rabszolgás sorsa nem minden esetben volt rosszabb a szabadokénál, sőt, alkalmanként egy megbecsült rabszolga jobban élt, mint sok elszegényedett szabad.

Teológiai tanítás:

A levél első pillantásra semmiféle nagy teológiai gondolatot nem tartalmaz, viszont nagyszerű betekintést ad a páli érvelés rendszerébe, ami jól nyomon követhető, éppen a téma egyszerűsége miatt. Csak a 10 versben válik egyértelművé, hogy valójában mi is a levél célja, majd ezt követi a központi teológiai gondolat feltűnése (11): Onézimosz megtérése nem csupán benne idézett elő változást, de meg kell változtassa azt a vizont is, ami Filemont, urát köti hozzá. Filemonnak saját Pálhoz fűződő viszonya fényében kell újra értékelnie Onézimoszhoz fűződő viszonyát.

Pál leveleinek gyűjteménye

Pál a leveleit eleve közösségi alkalmakra írta azzal a céllal, hogy felolvassák azokat (1Thessz 5,27; Róm 16,16). Sőt azzal is számol az apostol, hogy a gyülekezetek tovább is küldik majdan levelei másolatát. Ugyanezt a tendenciát követik a deuteropáli írások is. Talán a levelek továbbküldésének és másolásának, ill. az apostol tekintélyének köszönhető, hogy már az egészen korai időkben ál-levelek is keringeni kezdenek a közösségek között (lásd 2Thessz 2,2; 3,17).

Ugyancsak jól látható, hogy már Pál életében tanítványi kör veszi őt körül, amely tanítványi csoport – feltehetőleg Efezusi központtal – halála után is tovább működik és igyekszik tovább gondozni, tanítani a gyülekezeteket. Nyilvánvalóan, ahogyan változott az idő, úgy a kihívások is újabbak és újabbak lettek, így a Pál-tanítványoknak nem csupán Pál tanításának továbbadása volt a feladatuk, de aktualizálása is.

A deuteropáli levelek tanúságtétele szerint több helyi, kisebb gyűjtemény jött létre, amelyek később találtak utat a nagyobb gyűjtemények felé. Az első gyűjtemények tartalmáról csak sejtésünk lehet, de feltehetőleg az 1.2.Kor, Róm, Gal, Fil és Filem már a kezdet kezdetétől idetartozott. Úgy gondolhatjuk, hogy az olyan glosszák, mint amelyeket pl. az 1Kor 14,33b-36-ban, a 2Kor 6,14-7,1-ben találunk, ugyancsak a páli levelek gyűjtésére és feldolgozására utalnak, ebből az időből származnak. Ez a folyamat pedig nem valamiféle külső hatásnak köszönhető, inkább a gyülekezetek belső igényének. A Biblián kívül forrásainkból a Kr.u. 96 környékén, Rómában írt 1Kel 47,1-3-at említhetnénk, amelyik több páli levelet ismert (Róm, 1Kor), mint ahogyan a levél bevezetésében és zárásában ugyancsak az apostol stílusára ismerhetünk.

A pszeudoepigráfok

Az Úsz 27 könyve közül csak az autentikus páli levelek íródtak saját név alatt, valamint a Jel és az 2.3. Jn tartalmaz szerzőnevet, jóllehet ezen utóbbiak esetében további bizonytalanságok adódnak a pontos meghatározás körül. Hét irat név említése nélkül került megfogalmazásra és csak később kapcsolt hozzá a tradíció egy-egy szerzőt (Mt; Mk; Lk; ApCsel; Jn; Zsid; 1Jn). Az összes többi iratát az Úsz-nek (10 db) pszeudoepigráfnak kell tekintenünk. Az Úsz pszeudoepigráf iratainak keletkezési ideje elég jól behatárolható, azt mondhatjuk, hogy azok Kr.u. 60-100 között keletkeztek, vagyis az eredeti páli levelek és Ignatius levelei közé eső időszakban. Ez a korszak a keresztyénség történetében az áttörés és a tájékozódás korszaka. A tanúk nemzedéke meghalt és még nem beszélhetünk új egyházi szervezetről, sőt a gyülekezeten belüli funkciók is csak ebben a korszakban kezdenek kialakulni. Problémaként jelenik meg a parúzia késése, ill. elkezdődnek a keresztyének üldözései is, miközben az új egyház a zsidóságtól elszakad és belső harcok is gyengítik, amelyeket a különféle tévtanítások feltűnése érzékeltet (radikális zsidó csoportok, Pál nevét használó tévtanítók, a gnózis kezdetei).